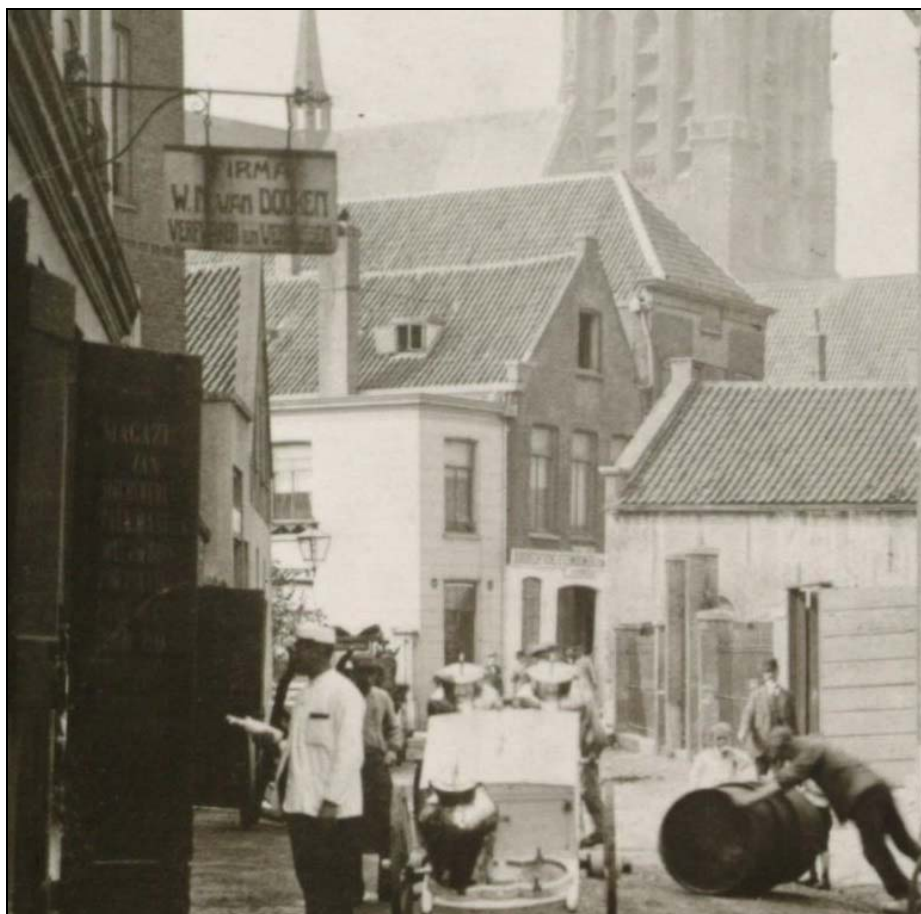

Dordrecht Ondergronds 52

Gemeente Dordrecht, Sint Suraplein.

Een archeologisch bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen.

Dorst, M.C. en F. Struik

Uitzicht op de huizen die rond 1910 nog op het huidige Sint Suraplein stonden (RAD archiefnr. 552-401674).

2014

Gemeente Dordrecht
Stadsontwikkeling/Ruimtelijke Realisatie/Archeologie

Colofon	
ISSN	1876-2379
ISBN	n.v.t.
Tekst	M.C. Dorst
Redactie	D.B.S. Paalman
Afbeeldingen	Gem. Dordrecht, Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Vormgeving	Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Drukwerk	Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, februari 2014
<p>Gemeente Dordrecht Sector Stadsontwikkeling Afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie</p> <p>Postbus 8 3300 AA Dordrecht T (078) 639 64 02 monarch@dordrecht.nl www.dordrecht.nl/archeologie</p>	
© Gemeente Dordrecht, 2014	
<p>Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.</p>	

Inhoud

1. Inleiding	4
1.1 Algemeen	4
2. Gegevens onderzoeksgebied	5
3. Bureauonderzoek	6
4. Veldwerk	11
4.1 Methoden	11
4.2 Onderzoekresultaten	11
5. Conclusies en aanbeveling	14
Literatuur	16
Begrippen en afkortingen	17

1. Inleiding

1.1 Algemeen

Als onderdeel van een maatschappelijk stageproject is op 25 februari 2014 een archeologisch bureauonderzoek en een inventariserend booronderzoek uitgevoerd op de locatie Sint Suraplein te Dordrecht. Het gaat om een braakliggend terrein in de binnenstad dat deels in gebruik is als parkeerterrein. Voor de locatie is geïnventariseerd of er mogelijk archeologische waarden verstoord worden als er graafwerkzaamheden worden uitgevoerd bij herinrichtingsplannen. Door middel van een bureauonderzoek is een archeologische verwachting opgesteld die in het veld is getoetst door middel van boringen. Dit document betreft de rapportage van het onderzoek.

1.2 Administratieve gegevens

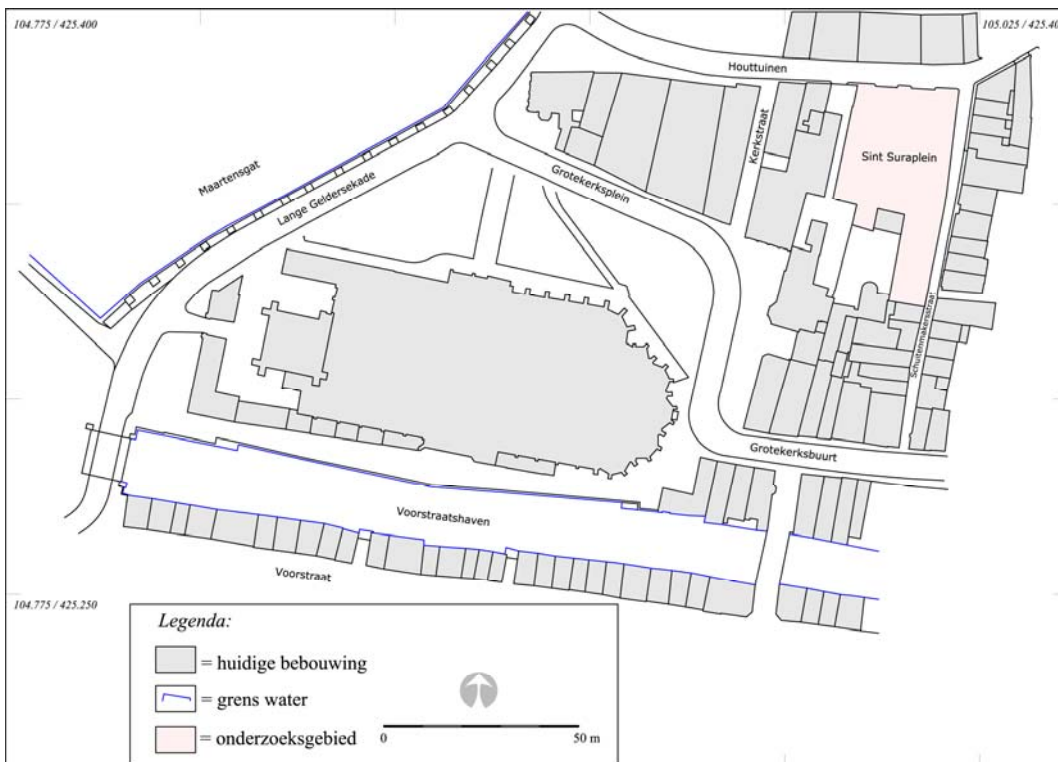
Aard onderzoek:	Bureauonderzoek en booronderzoek
Projectcode:	1406
ARCHIS	
Onderzoeksmeldingsnr.:	60504
Vondstmeldingsnr:	n.v.t.
Periode:	Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd
Datum onderzoek:	25 februari 2014
Onderzoeksgebied:	Sint Suraplein
Provincie:	Zuid-Holland
Gemeente:	Dordrecht
Straat:	Sint Suraplein
Kaartblad:	38C
RD centrumcoördinaat:	105.004 / 425.362
Opdrachtgever:	n.v.t.
Uitvoerder(s):	Gemeente Dordrecht, Sector Stadsontwikkeling/Afdeling Ruimtelijke Realisatie
	Medewerkers: dhr. M.C. Dorst en dhr. F. Struik
Autorisatie:	Gemeente Dordrecht (bevoegde overheid)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior archeoloog)
Archivering projectgegevens en vondstmateriaal:	Digitaal: Archief Ruimtelijke Realisatie/Archeologie (www.dordrecht.nl/archeologie) / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl) Analoog: Archief Ruimtelijke Realisatie en het Stadsdepot Dordrecht

2. Gegevens onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt in de historische binnenstad van Dordrecht. Het is gelegen aan de zuidzijde van de Houttuinen, op de hoek met de Schuitenmakersstraat. Deze straat is de oostgrens van het onderzoeksgebied. De westelijke begrenzing wordt gevormd door de bebouwing aan de Grotekerksplein 5 en de oprit van het huis Houttuinen 26. De zuidelijke grens wordt bepaald door de tuinen en de opstal van de bebouwing aan de Grotekerksbuurt (afb. 1 en 2). Het terrein heeft een oppervlak van 1090 m² en momenteel grotendeels in gebruik als parkeerterrein. Daar omheen zijn braakliggende (groen)stroken aanwezig.

Afb. 1. De locatie van het onderzoeksgebied (rood) in Dordrecht.

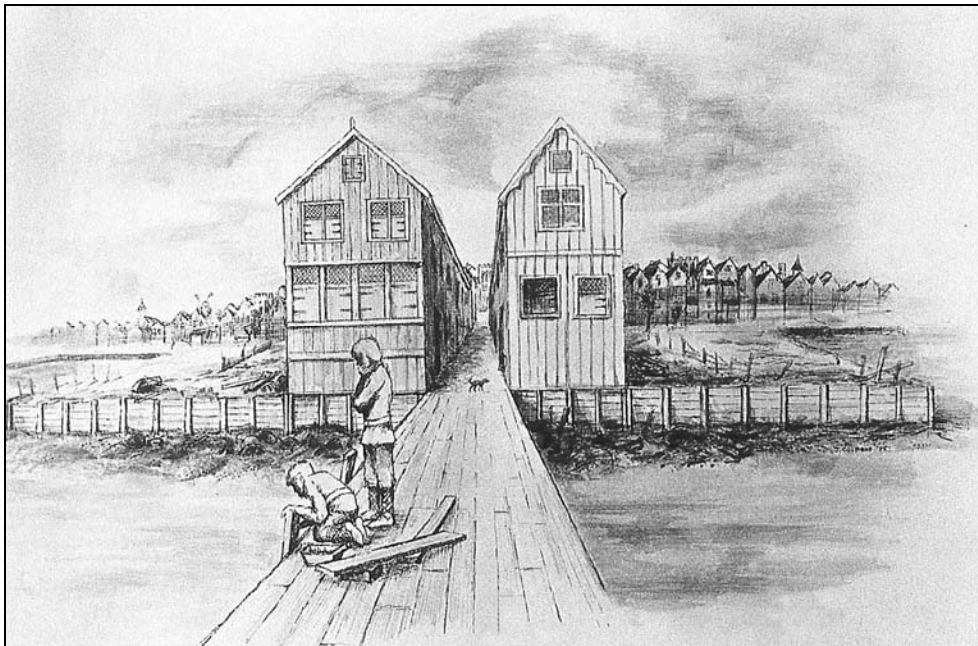

Afb. 2. De locatie van het onderzoeksgebied in detail.

3. Bureauonderzoek

Het onderzoeksgebied ligt op een locatie die ten tijde van het ontstaan van de stad rond 1200 waarschijnlijk direct aan de Oude Maas lag. In 12^e eeuw was de nederzetting *Durthric/Durdreth* waarschijnlijk een boerengemeenschap die in een lintbebouwing op de oevers van de rivier de Thure(drith) woonde. Deze rivier zal in grote lijnen overeenkomen met de huidige Voorstraatshaven en de bewoonde noordelijke oeverwal met de huidige straten Wijnstraat, Groenmarkt, Grotekerksbuurt en Pottenkade. Ook de Onze Lieve Vrouwe kerk, de latere Grote Kerk staat in deze noordelijke oeverzone. Het gebied ten noorden hiervan was waarschijnlijk een laaggelegen zwingebied, waar mogelijk al in de 11^e eeuw smalle en ondiepe watergangen aanwezig waren. Door een vergrootte waterafvoer van het Rijnsysteem, vermoedelijk in de periode 1135-1160, erodeerde dit veen- /zwingebied en ontstond een diepe en brede watergang: de Oude Maas.¹ De nederzetting *Durthric/Durdreth* kwam hierdoor zeer gunstig te liggen, precies op het verbindingspunt van de noord-zuid en oost-west lopende waterwegen. Dit werd ook opgemerkt door graaf Floris III. Deze kreeg in 1179 de tol van Geervliet in handen en zocht naar een mogelijkheid om een fijnmazig en gesloten tolsysteem op te zetten. Hierin zou Dordrecht een sleutelrol gaan spelen.²

Gedurende de 13^e eeuw ontwikkelde Dordrecht zich tot een belangrijke handelsstad. Om de bevaarbare geul van de Oude Maas te bereiken werden vanaf de noordelijke oeverwal van de Thure(drith) steeds langer wordende havenhoofden aangelegd (afb. 3).

Afb. 3. Reconstructie van de bebouwingssituatie rond 1350 in het laaggelegen zwingebied ter hoogte van de Tolbrugstraat-Waterzijde, gezien vanaf de Oude Maas in de richting van de oudere bebouwing op de noordoever van de Thure(drith). Er is sprake van een al bebouwd havenhoofd dat doorloopt in een onbebouwde steiger. De Schuitenmakersstraat is mogelijk ook op deze wijze ontstaan (Tekening: J. Caspers, Rijksmuseum van Oudheden, Leiden. In: Sarfatij, 2007, 83).

De havenhoofden bestonden uit caissons of steigers die na opslibbing werden beschoeid en opgevuld. De havenhoofden waren in feite zware houtconstructies met daartussen opgebrachte pakketten klei en stadsafval.

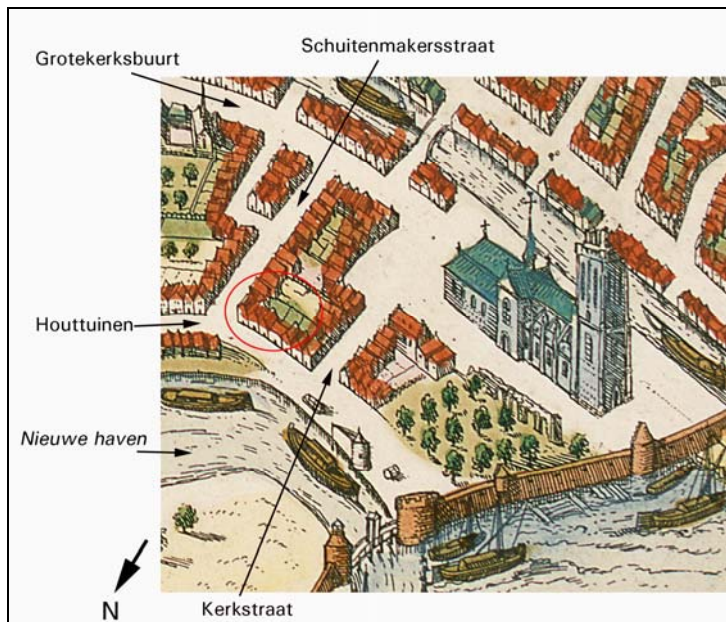
¹ Sarfatij 2007, 39-45.

² Van Herwaarden, 1996, 16-21.

Langs deze havenhoofden konden schepen aanmeren en gelost worden.³ In latere fases zullen de steigers ook in de breedte zijn uitgebreid en werden er ook huizen op gebouwd. Vóór het begin van de 15^e eeuw waren de havenhoofden aan elkaar 'gegroeid' en werd voor het laden en lossen van schepen rond 1410 de Nieuwe Haven aangelegd. De Schuitenmakersstraat was in de 15e eeuw een straat die de verbinding vormde tussen de oudere bebouwing op de noordelijke oeverwal en de Nieuwe Haven.⁴ Het is mogelijk dat de straat is ontstaan uit één van de 13e – 14e – eeuwse steigers, waarlangs aan weerszijden in de loop van de tijd huizen zijn gebouwd. De oorspronkelijke naam van de straat was *sbaelyuusstrate* (1404). Dit is mogelijk gebaseerd op de baljuw die in deze straat zou hebben gewoond. De oudste verwijzing naar scheepsbouw dateert uit 1519; "...an die poirtzyde tegens tscuytmakers straetken". Balen noemt in 1677 de naamsverandering van de straat nog: "...t Baillius, of Blasius-straatje, nu genoemd 't Schuytemakers-straatje."⁵

Het terrein ten noorden van het Sint Suraplein was na het ontstaan van de Nieuwe Haven in gebruik als kade. Na de Middeleeuwen werd deze in toenemende mate gebruikt als loswal en opslag van (scheeps)timmerhout. Vanaf de 17^e eeuw raakt het als toponiem in gebruik; "...huijs staende opde nieuwe haven binnen deser stede inde houtthuyn."⁶

Vanaf de 16^e eeuw is er op basis van historische kaarten en geschreven bronnen meer bekend over de bebouwingssituatie en de bewoners van de buurt. Op de oudst bekende kaarten uit de 16^e eeuw is de bebouwingssituatie te zien. Op een kaart van Braun is te zien dat er sprake is van huizen langs de Houttuinen en de Schuitenmakersstraat (afb. 4). Daarachter liggen onbebouwde erven. Op deze kaart en die van Guicciardini uit 1581 zijn aan de Houttuinen, tussen de Kerkstraat en de Schuitenmakersstraat, zeven huizen weergegeven. Dit is zeer waarschijnlijk naar de werkelijkheid getekend, aangezien dit op de kadastrale kaart van 1811-1832 ook herkenbaar is (afb. 5). Gedurende de 17^e – eeuw woonden in deze buurt veel rijke houthandelaren, waaronder bijvoorbeeld de beroemde familie De Witt. Op enkele foto's uit het begin van de 20^e eeuw zijn er in de Schuitenmakersstraat en de Houttuinen nog enkele grote pakhuizen te zien.

Afb. 4. Het onderzoeksgebied (rode cirkel) bij benadering weergegeven op een uitsnede van een kaart van Braun uit ca. 1574.

³ Sarfatij 2007.

⁴ Van Baarsel 1992.

⁵ Van Baarsel 1992, 99.

⁶ Van Baarsel 1992, 55.

De 16^e – eeuwse bebouwingssituatie blijft tot het begin van de 19^e eeuw grotendeels ongewijzigd. Op de kadastrale minuut die de situatie tussen circa 1811 – 1832 weergeeft, is te zien dat er binnen het onderzoeksgebied vier (grote) percelen/huizen aan de Houttuinen liggen en zeven kleine percelen/huizen aan de Schuitenmakersstraat (afb. 5). De zuidelijke grens van het onderzoeksgebied wordt gevormd door een steegje dat vanuit de Schuitenmakersstraat toegang gaf tot enkele (waarschijnlijk onbebouwde) percelen.

Afb. 5. Het onderzoeksgebied weergegeven op de kadastrale minuut uit 1832. Deze bebouwingssituatie is nog te zien op een foto uit 1910 (afb. 6).

Uit deze periode kennen we ook de bewoners van de huizen. Aan de Houttuinen zijn dit de kadastrale percelen met de nummers 360, 361, 370 en 371/372. Op deze percelen stonden vier van de oorspronkelijk 16^e – eeuwse huizen. Op de kadastrale minuut lijkt er op het westelijkste perceel geen bebouwing meer aanwezig (361, niet ingekleurd), maar volgens de aanwijzende tafel is er sprake van een huis met erf. Dit perceel en het naastgelegen pakhuis op perceel 360 waren eigendom van de metselaar Adriaan Schotel. Het pakhuis en erf (perceel 370) waren eigendom van Jacob van Wageningen jr. Zijn beroep is onbekend. Het huis met erf op de hoek Houttuinen-Scheepmakersstraat was eigendom van Gerritje de Bondt. Zij had ook enkele percelen langs de Schuitenmakersstraat in bezit, namelijk de kadastrale nummers 373 en 374. Deze zijn beschreven als erven, en zijn dus mogelijk onbebouwd. Het beroep van Gerritje de Bondt is onbekend.

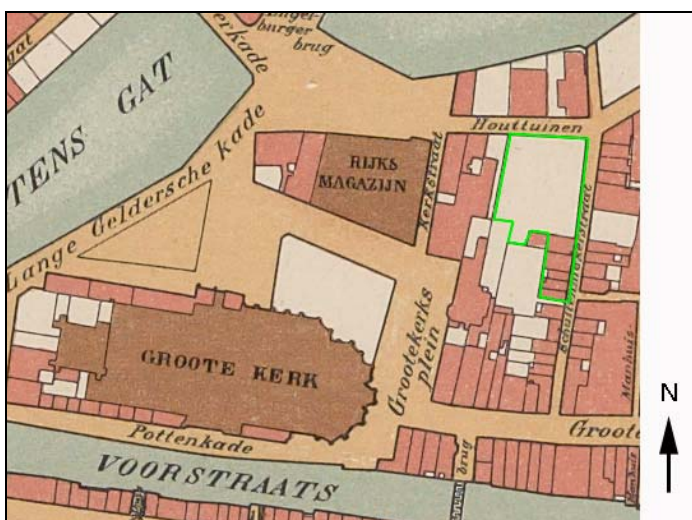
Onder de andere percelen aan de Schuitenmakersstraat zijn de nummers 375, een pakhuis van Nicolaas Rom (onleesbaar), een huis van David du Bois (nr. 376) en een pakhuis met erf van Okke (onleesbaar). De zuidelijkste twee percelen waren eigendom van de schilder Huybert Berg en betreffen een huis met erf (nr. 378) en een huis (nr. 379).

De bebouwingssituatie uit de eerste helft van de 19^e eeuw is ook nog te zien op enkele foto's. Op een foto die genomen is rond 1910 zijn drie huizen (371/372, 370 en 360) die aan de Houttuinen gestaan hebben nog te zien (afb. 6).

Afb. 6. Het onderzoeksgebied rond 1910. De foto is genomen vanuit de Houttuinen in de richting van de Grote Kerk. De drie huizen in het midden stonden op het huidige Sint Suraplein (de nummers verwijzen naar de kadastrale percelen op de minuut van 1832). Daar tegenover is het markante pand van de Dordtse Steenhouwerij aan de Houttuinen 25 ook goed herkenbaar (RAD archiefnr. 552-401674).

Vóór 1923 is vrijwel alle bebouwing in het onderzoeksgebied gesloopt (afb. 7).

Afb. 7. Het onderzoeksgebied weergegeven op een uitsnede van een kadastrale kaart uit 1923 (groen). Aan de Houttuinen is alle bebouwing afgebroken, alleen in het zuidelijkste deel zijn aan de Schuitmakersstraat nog enkele huizen aanwezig.

Na de sloop van de huizen bleef het terrein onbebouwd. Rondom werd een houten schutting neergezet die later is vervangen voor een bakstenen ommuring (afb. 8).

Afb. 8. Het onderzoeksgebied na de sloop van de huizen in 1923, gezien vanuit de Houttuinen in de richting van de Grote Kerk. Het terrein is herkenbaar aan het markante pand van de Dordtse Steenhouwerij aan de Houttuinen 25, midden rechts. Op de foto links is een houten schutting rond het onderzoeksgebied te zien. Op de foto rechts is een bakstenen ommuring te zien (RAD archiefnrs. 556-2803 (links) en 554-31474 (rechts)).

In de jaren '60 van de vorige eeuw is het terrein aan de Houttuinen ingericht als parkeerterrein terwijl op de smalle strook aan de Schuitenmakersstraat een kinderspeelplaats is aangelegd (afb. 9). In 1967 kreeg het terrein officieel de naam Sint Suraplein.

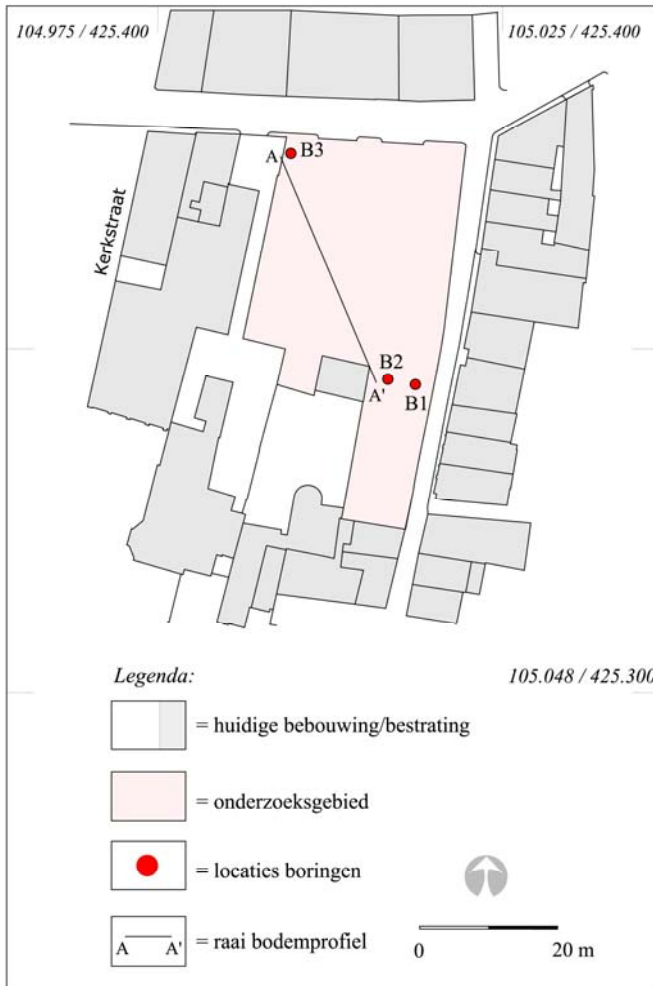

Afb. 9. Het onderzoeksgebied op foto's uit 1968 (rechts) en 1969 (links). Links het terrein aan de Houttuinen dat in gebruik is als parkeerterrein en rechts de westzijde van de Schuitenmakersstraat, waar een kinderspeelplaats is ingericht (RAD archiefnrs. 554-33441 (links) en 554-33271 (rechts)).

4. Veldwerk

4.1 Methode

Het veldwerk heeft plaatsgevonden op 25 februari 2014. Tijdens het onderzoek zijn drie boringen gezet (afb. 10). De boringen zijn gezet met een gutsboor met een diameter van 3 cm. Boring 1 is op 1 m – mv gestaakt op een (vermoedelijke) fundering. De andere boringen zijn doorgezet tot 7 m - mv.

Afb. 10. De onderzoekslocatie met de boorlocaties en de ligging van de raai van het bodemprofiel (zie afb. 11).

4.2 Onderzoeksresultaten

Bodemopbouw

Een geïnterpreteerd, bodemprofiel is afgebeeld in afbeelding 11. De aangetroffen bodemafzettingen zijn, van beneden naar boven, in te delen in de volgende vijf lithostratigrafische eenheden.

Organisch pakket A

Alleen in boring 2 is het Hollandveen Laagpakket van de Formatie van Nieuwkoop aangetroffen. Het bestaat uit roodbruin, mineraalarm (bos)veen met resten (wortel)hout. De top ligt op 3,8 m – NAP (6,7 m – mv). Het veenpakket dateert uit de periode vóór de (middeleeuwse) bewoning in het gebied.

Klastisch pakket 1

In boring 3 bestaat het diepst aangeboorde pakket uit een laag licht (bruin)grijze, siltige klei met humusbandjes. De afzetting heeft een dikte van ten minste 65 cm en betreft een stroomgordelafzetting van de Oude Maas. De top ligt op 3,77 m – NAP (6,35 m – mv).

Afhankelijk van wanneer er sprake is van een watergang/de Oude Maas in het laaggelegen zwingebied tussen Dordrecht en Zwijndrecht, kan de afzetting gedateerd worden in de periode 11^e – 12^e eeuw. Het pakket behoort tot de Formatie van Echteld.

Klastisch/antropogeen pakket 1

Op de natuurlijke afzettingen is een dik pakket grond aanwezig dat bestaat uit lagen grijze, humeuze siltige (schone) klei en lagen donkerbruin tot zwarte, siltige en zandige klei met stadsafval waaronder mosselschelpen (*Mytilus edulis*), houtresten, bot, fragmenten bouwpuin en keramiek. Onder de keramiek was in boring 2 op 6,6 m – mv een fragment blauwgrijs/proto-steengoed aanwezig dat gedateerd kan worden in de tweede helft van de 13^e eeuw.⁷

Het pakket heeft een dikte tussen 250 en 280 cm en de top ligt op circa 1 m – NAP (3,9 m – mv in B2 en 3,8 m – mv in B3).

Het pakket kan zijn ontstaan door een proces van wisselend dumpen van stadsafval in het laaggelegen zwingebied dat vervolgens weer wordt afgedekt door een overstromingsdek vanuit de Oude Maasgeul. Maar het is aannemelijker dat het gehele pakket door mensen is opgebracht. Waarschijnlijk gaat het om een havenhoofd/kadelihaam zoals dat ook aan de Tolbrugstraat is aangetroffen. De caisson is hierbij afwisselend opgevuld met schone rivierklei en stadsafval. Het pakket kan gedateerd worden in (of direct na) de periode tweede helft 13^e en begin 14^e eeuw.

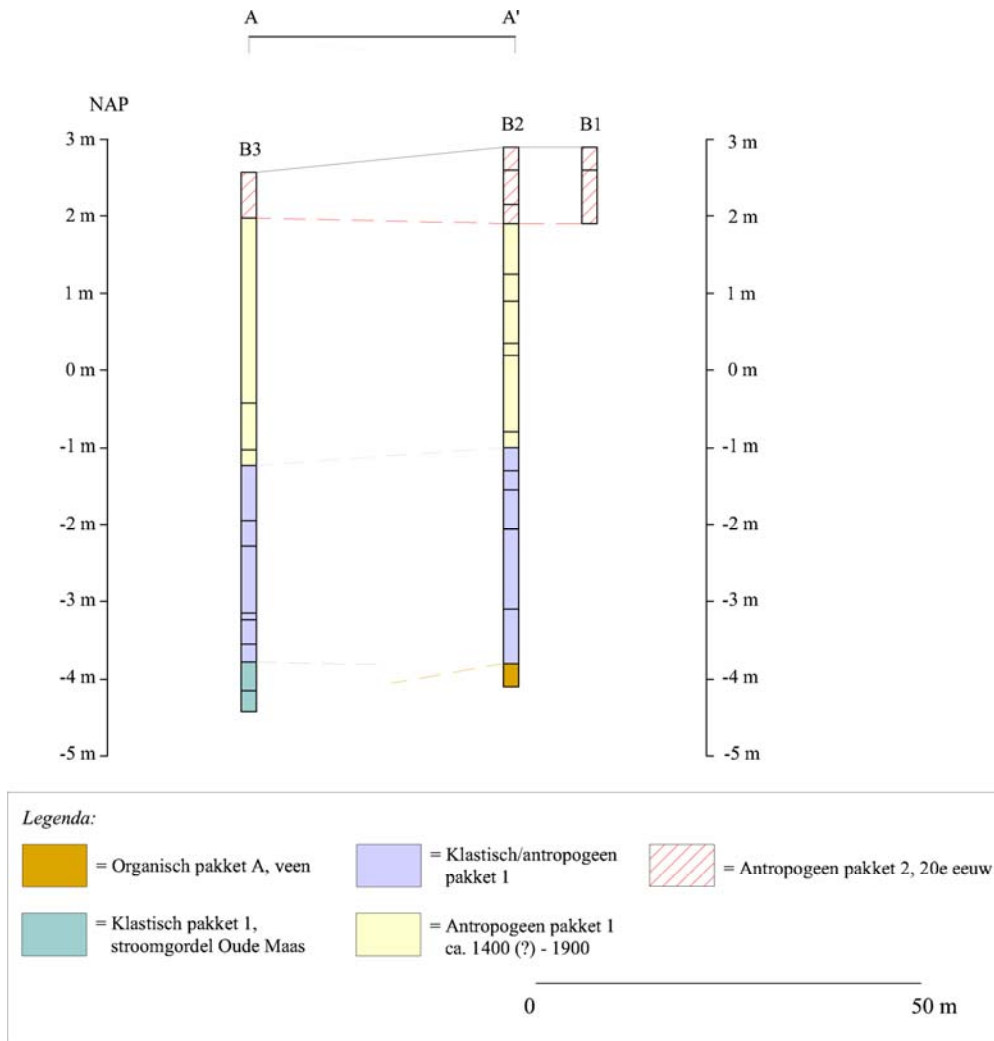
Antropogeen pakket 1

Hierop is een heterogeen pakket grond aanwezig. Het bestaat uit verschillende ophogingslagen van wisselende aard. Het gaat voornamelijk om zandige kleilagen met meer of minder resten van huisafval en fragmenten bouwpuin. Het pakket reikt tot vrijwel direct onder het huidige maaiveld (0,6 – 1 m – mv) en heeft een dikte tussen 290 en 320 cm. De fasering van het opbrengen is onbekend en het pakket kan globaal gedateerd worden in de periode tussen (mogelijk) 1400 en 1900.

Antropogeen pakket 2

Het bovenste bodempakket bestaat uit bruingrijs zand en klei met onderin zeer veel bouwpuin. De dikte van dit pakket varieert tussen 0,6 en 1 meter. Dit is de afbraaklaag die is ontstaan tijdens de sloop van de huizen en bij de herinrichting van het gebied in de periode tussen circa 1920 en 1960.

⁷ Vondstnummer 1, boring 2, op 6,6 m – mv.

Afb. 11. Een geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw in het onderzoeksgebied. Voor de ligging van de boringen, zie afb. 10.

Archeologie

Vrijwel het gehele bodempakket in het onderzoeksgebied bestaat uit opgebrachte grond dat in de periode Late Middeleeuwen tot 1900 is opgebracht. Het diepste gelegen pakket vertegenwoordigt vermoedelijk één of meerdere havenhoofden/steigers uit de Late Middeleeuwen tot circa 1400. In de hierop volgende periode is meer grond opgeworpen waarop vanaf het begin van de 15e eeuw (bakstenen) huizen aanwezig zullen zijn geweest.

5. Conclusies en aanbeveling

Het doel van het onderzoek was het inventariseren van de mogelijkheid dat er bij een mogelijke herinrichting archeologische waarden verstoord gaan worden. Hiervoor kunnen de volgende vraagstellingen worden geformuleerd:

1. Hoe is de bodemopbouw in het onderzoeksgebied?

Natuurlijke afzettingen zijn pas aanwezig vanaf 6,35 m – mv. Het maaiveld ligt hier op gemiddeld op 2,70 +NAP. Het gaat om veenafzettingen en stroomgordelafzettingen, vermoedelijk van de Oude Maas.

Hierop zijn door mensen opgebrachte pakketten grond aanwezig. De oudste opgebrachte afzettingen betreffen vermoedelijk havenhoofden/steigers die gedateerd kunnen worden in de tweede helft van de 13^e en het begin van de 14^e eeuw. De top van dit pakket ligt op circa 3,9 m – mv.

Het jongere opgebrachte pakket is vermoedelijk gevormd tussen circa 1400 en 1900. Dit pakket wordt geassocieerd met de aanwezigheid van (bakstenen) huizen op de locatie.

2. Zijn er uit het bureauonderzoek en het veldwerk aanwijzingen verkregen die wijzen op de aanwezig van bewoningssporen? Zo ja, wat is hiervan de aard, locatie en diepteligging?

In het onderzoeksgebied kunnen vanaf de tweede helft van de 13^e en het begin van de 14^e eeuw havenhoofden/steigers aanwezig zijn geweest. Deze zullen in eerste instantie zijn gebruikt als losplaats voor schepen, maar werden later ook wel bebouwd, mogelijk met opslagmagazijnen en huizen. Het is onbekend of hier ook binnen het onderzoeksgebied sprake van is geweest. Deze havenhoofden/steigers bestonden uit zware houtconstructies die direct of na aanslibbing werden beschoeid en opgevuld met klei en stadsafval. Op het loopvlak kan een verharding van hout of (bak)steen aanwezig zijn geweest. In een tweede fase, mogelijk vanaf het begin van de 15^e eeuw, zullen er huizen gebouwd zijn. Dit kan, op basis van kaartmateriaal, met zekerheid gesteld worden voor de periode vanaf de 16^e eeuw. De huizen lagen langs de Houttuinen en de Schuitenmakersstraat. Daarachter lagen onbebouwde erven waar afvalkuilen, water- en beerputten aanwezig zullen zijn (geweest).

De funderingsresten van de huizen en de achtererfsporen kunnen direct onder de afbraaklaag aanwezig zijn, op een diepte vanaf 0,6 m – mv.

De oude bebouwing in het onderzoeksgebied is verwijderd in een periode waarin meestal niet dieper gesloopt werd dan tot vlak onder het maaiveld. Verwacht wordt dat de bebouwingsresten op het terrein goed geconserveerd en weinig verstoord zijn.

Conclusies

De kans dat er bij graafwerkzaamheden archeologische waarden worden verstoord is zeer groot.

Aanbeveling

Het doel van dit onderzoek is als volgt omschreven:

Ten aanzien van de resultaten van het veldwerk dient te worden vastgesteld of er mogelijk archeologische waarden verstoord zullen worden. Zo ja, dan zal een aanbeveling geformuleerd moeten worden met betrekking tot de omgang met deze archeologische waarden.

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek en het veldwerk kan het volgende gesteld worden:

Vanaf een diepte van 50 cm – mv zijn behoudenswaardige archeologische waarden aanwezig. Onder het verstoorde grondpakket met een dikte tussen 60 en 100 cm zullen resten aanwezig zijn van verschillende bouwfases van de huizen die hier tussen de 16^e – 20^e eeuw hebben gestaan. Aan de Houttuinen gaat het om vier grote bakstenen pakhuizen en langs de Schuitenmakersstraat meerdere (mogelijk) kleinere huizen. Op de achtererven van deze huizen zullen verschillende afvalkuilen en beer- en waterputten aanwezig zijn. Zowel in de opgebrachte grond als in deze afvalcontexten zal vondstmateriaal aanwezig zijn. De conservering hiervan is, ook voor de organische materialen goed. Het is onbekend of er ook sprake is van bebouwing uit de periode 1400-1500. Houtbouwhuizen worden niet verwacht.

Resten uit de periode 1400-1900 zijn naar verwachting aanwezig in het grondpakket tot circa 3 m – mv.

Dieper gelegen zijn mogelijk resten van havenhoofden aanwezig. Deze kunnen dateren uit de periode 12^e – begin 15^e eeuw. Het gaat om caissons of in tweede instantie beschoeide en opgevulde steigers. De resten hiervan bestaan uit zware houtconstructies, beschoeiingen en opgebrachte grondpakketten. Het is mogelijk dat op deze havenhoofden bebouwing heeft gestaan in de vorm van huizen of magazijnen. Er kan dus sprake zijn van bebouwing in hout. (Gesloten) afvalcontexten worden niet verwacht. Eventueel huisafval zal gedeponeed zijn in de Oude Maas. Er kan wel sprake zijn van veel vondstmateriaal in deze zone. Resten van de al dan niet bebouwde havenhoofden worden verwacht in het grondpakket tussen 1 en 4 m - NAP, vanaf circa 3,5 m – mv.

Geadviseerd wordt om bij graafwerkzaamheden dieper dan 50 cm – mv nader archeologisch onderzoek uit te laten voeren of beschermende maatregelen te nemen. De beslissing hierover wordt genomen na toetsing van dit rapport door de bevoegde overheid, de gemeente Dordrecht. Hierover dient contact opgenomen te worden met mevr. J. Hoevenberg, senior archeoloog van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4905.

Bevoegde overheid

De bevoegde overheid is de gemeente Dordrecht. Voor vragen over de in dit rapport verwoorde resultaten dient contact opgenomen te worden met dhr. M.C. Dorst, senior archeoloog, Monumentenzorg & Archeologie (tel. 078-770 4904).

LITERATUUR

Baarsel, M. van, 1992: *Van Aardappelmarkt tot Zwijndrechts Veerhoofd. De straatnamen van de historische binnenstad van Dordrecht*. Hilversum.

Balen Jz, M., 1677: *Beschryvinge der stad Dordrecht* ect., Dordrecht (fotostatische herdruk Dordrecht 1966).

Frijhoff, W., H. Nusteling & M. Spies, 1998: *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813*. Deel 2, Gemeentearchief Dordrecht.

Herwaarden, J. van, D. de Boer, F. van Kan & G. Verhoeven, 1996: *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*. Deel 1, Gemeentearchief Dordrecht.

Sarfatij, H., 2007: *Archeologie van een Deltastad. Opgravingen in de binnenstad van Dordrecht*. Stichting Matrijs, Utrecht.

Hoevenberg, J., 2010: Plangebied Schuitenmakersstraat 1 / Houttuinen 25, Gemeente Dordrecht. Een archeologisch bureauonderzoek. *Dordrecht Ondergronds 11*.

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13 ^e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wieldrecht doorbrak en de Grote Waard verdronk, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bijlage 1. Boorkernbeschrijvingen

<i>Boornr.</i>	<i>laaggrens (cm - mv)</i>	<i>aard bovengrens</i>	<i>kleur</i>	<i>grondsoort</i>	<i>bijmenging</i>	<i>bijmengsel</i>	<i>bijmenging overig</i>	<i>inhoud</i>	<i>lithogen. Interpret.</i>	<i>Formatie</i>	<i>Opmerking</i>
1	0		bruin	zand					recent bouwzand		
	30	antropogeen	lichtbruin	klei		zand 1		puin 3	afbraaklaag		
Einde boring	100	antropogeen		baksteen					fundering (?)		
<i>Boornr.</i>	<i>laaggrens (cm - mv)</i>	<i>aard bovengrens</i>	<i>kleur</i>	<i>grondsoort</i>	<i>bijmenging</i>	<i>bijmengsel</i>	<i>bijmenging overig</i>	<i>inhoud</i>	<i>lithogen. Interpret.</i>	<i>Formatie</i>	<i>Opmerking</i>
2	0		donkerbruin	klei		zand 4	humeus 1		bouwvoor		
	30	antropogeen	bruin	zand		klei 3			ophoging 20e eeuw		
	75	antropogeen	lichtbruin	zand				puin 3	afbraaklaag		
	100	antropogeen	donkergrijs	klei		zand 3		puin 2	ophoging		
	165	antropogeen	lichtbruingrijs	klei		zand 1	humeus 1		ophoging		
	200	geleidelijk	zwart	zand		klei 1		mosselschelp, puin 1	ophoging/leeflaag		
	255	antropogeen	lichtgrijs	klei		silt 4	humus 1	puintje	ophoging		
	271	antropogeen	donkergrijs	klei		zand 4		mosselschelp, puin 1	ophoging/leeflaag		
	370	antropogeen	lichtbruingrijs	klei	zandvlokken	zand 1		keramiek indet, puintje	ophoging		
	390	antropogeen	donkergrijs	klei		silt 3			ophoging ?		
	420	antropogeen	zwart	klei		silt 3	humus 3	houtrest, veenbrok, ijzerslak, mest, mossel	ophoging		losse consistentie
	445	antropogeen	lichtgrijs	klei		silt 2	humus 1		ophoging ?		

	496	antropogeen	lichtgrijs	klei		zand 1		houtrest, bot, AW roodbakkend, puintje	ophoging		
	600	antropogeen	blauwgrijs	klei		zand 1		houtrest, V1 = keramiek op 6,6 m	ophoging ?		losse consistentie, keramiek = blauwgrijs protosteengoed
	670	abrupt	roodbruin	veen	mineraalarm			wortelhout 2	Hollandveen laagpakket	Nieuwkoop	
Einde boring	700										
Boornr.	laaggrens (cm - mv)	aard bovengren s	kleur	grondso ort	bijmengi ng	bijmeng sel	bijmengi ng overig	inhoud	lithogen. Interpret	Formatie	Opmer king
<i>Boornr.</i>	<i>laaggrens (cm - mv)</i>	<i>aard bovengrens</i>	<i>kleur</i>	<i>grondsoort</i>	<i>bijmenging</i>	<i>bijmengsel</i>	<i>bijmenging overig</i>	<i>inhoud</i>	<i>lithogen. Interpret.</i>	<i>Formatie</i>	<i>Opmerking</i>
3	0		lichtbruingrijs	klei		zand 4		puin	ophoging 20e eeuw		
	60	antropogeen	lichtgrijs	klei		zand 1		puin 4	afbraaklaag		
	300	antropogeen	lichtgrijs	zand		klei 2		mosselschelp, houtrest, puintje	ophoging		
	360	antropogeen	lichtbruingrijs	klei		zand 1		houtrest, puintjes	ophoging		
	380	antropogeen	bruin	klei		silt 3	humeus 1		ophoging ?		
	452	antropogeen	donkerbruin- zwart	klei		zand 3		mosselschelp, puintje, bot, keramiek indet	ophoging		
	485	antropogeen	lichtbruingrijs	klei		silt 4	humusvlek		ophoging ?		
	572	antropogeen	donkergrijs	klei		silt 2		mosselschelp, puintjes	ophoging ?		
	580	antropogeen	lichtbruingrijs	klei		silt 2	humusvlek	houtrest	ophoging ?		
	612	antropogeen	donkergrijs	klei		zand 4		houtrest, baksteenpuin	ophoging		
	635	abrupt	grijs	klei		silt 2	humus 1		natuurlijk ?		losse consistentie
	672	geleidelijk	lichtbruingrijs	klei		silt 2	humusbandjes		natuurlijk	Echteld	
Einde boring	700										

